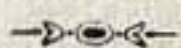

Isten, az Atya,

az imádásnak egyetlen észszerű tárgya.

(Bellows W. H. után.)

Rom. I. 20—25. „Mert az ő láthatatlan tulajdonai, a világ teremtése óta a teremtményekből észlelés útján megláttatnak, így az ő örök hatalma és istensége is; úgy hogy azok nem menthetők mint a kik fölcserélték az Isten valóságát a hazugsággal s tisztelték és szolgálták a teremtményt, mellőzve a teremtőt, ki mindörökké áldandó. Amen.“

Elmélkedésünk kezdetén gondoljunk mindennek előtt Istenre, kinek kezeiben van egész életünk; gondolkozzunk ama mindenható és végtelen Lényről, kitől lelkünk alászállott, és a kinek köszönjük lételünket, javainkat, reményeinket és jövőnket.

De — kérdezheti valaki — hogyan gondolkozzunk fölöle, hogyan imádjuk őt, a kit nem láttunk s érzékeinkkel nem is láthatunk; a ki a tökéletességnek áthatolhatatlan korlátja által van elválasztva tőlünk; a kit úgy szoktak feltüntetni, mint a fényességnek határtalan felhőjét, test és részek nélkül, központ és körület nélkül; a ki elrejtí magát végtelen dicsőségében, melybe értelmi távcsövünkkel be nem hatolhatunk? Hogyan ismerhetjük meg őt, a ki megismerhetetlen; hogyan közelíthetünk hozzá, a ki megközelíthetetlen; hogyan

imadjuk, kinek nincs imádásra szüksége és a kinek jelenlétében kevesebbek vagyunk a semminél?

Azonban az emberi léleknek költői kifejezéseit, melyek által Istennek nagyságát felmagasztalni szokta, ne tekintsük határozott, logikai állításoknak; s az alázatos szenteknek és elmélyedő istentisztelőknak ama szavaiból, melyeket az imádás kifejezésének erősbitésére használnak, ne következtessük azt, mintha a szellemek örök atyját, mint teljesen felfoghatatlant, gyermekei hitéből és imáiból számüznünk kellene. A mit a szent irás az Isten megismerésének lehetetlenségéről, az ő láthatatlanságáról, s megfejthetetlenségéről mond, mindazt a hit és kegyesség érdekében mondja; nem azért, hogy elbátorítalanítson és csüggedésbe ejtsen, hanem hogy annál nagyobb bizalomra és tiszteletre ébreszsen. A szent irás e szavai: „valjon az Istennek mélységét megtalálhatod-e, avagy a Mindenható bölcseségének mindenestől fogva végére mehetsz-e?” s több hasonló helyek mind arra czéloznak, hogy megszüntessék az Isten iránti bizalmatlanságot s azt a téves nézetet, mintha Isten csak olyan lenne, mint bármelyik közülünk, kit teljesen fölismerhetünk, emberi mérték szerint mérlegelhetünk s gondviselését egészen átérthetjük. Az ily bibliai helyek egyfelől megrójják s eloszlatni akarják ama korlátolt és gyarló felfogást, mely Istent Egyiptom, vagy Görögország isteneihez, tehát emberi szenvedélyekkel bíró óriási lényekhez, teljhatalmu királyokhoz hasonlónak véli; másfelől hirdetik azt a magasztos gondolatot, hogy túl és felül mindazon, a mit Istenről tudunk, mindig van és fenmarad egy nagy ismeretlen, mit biztosan és tökéletesen meg nem ismerhetünk. De ha Istent tökéletesen s egész valójában meg nem ismerhetjük is, ebből nem következik, s a szent írótól is távol volt az a gondolat, mintha ő egyáltalában ismerhetetlen lenne; s mintha meg nem ismerhetnők elegendően arra, hogy őt észszerű tiszteletünknek, mély imádásunknak s teljes szeretetünknek tárgyává tehessük. Pál apostol különösen tiltakozik e nem-tudás ellen. Az istenség határtalan mélységeit ő is hirdeti, s távol van a gondolattól, mintha Isten tökéletességei kimerithetők, rejtelmi áthatolhatók lennének; de azért határozottan állítja, hogy a Teremtőnek örök hatalma és istensége meglátható és ismer-

hető az ő műveiben; mivelhogy a mi az Istenről ismerve van, nyilván van azokban; mert az Isten nyilvánvalóvá tette; sőt, az apostol szerint, Isten az ő lelki tulajdonaiban még inkább megismerhető a mi lelki természetünk által; mivelhogy Isten ezeket is kijelentette nekünk az ő lelke által. Mert a lélek mindent kinyomoz, még az Isten mélységeit is. (I. kor. II. 10.)

Jézus gondolkozásában az Istenről alakott legmélyebb és dicsőbb felfogások az ő jelleméről, gondviseléséről és atyaságáról alkotott leggyermekiesebb felfogással egyesülnek. Istent a tökéletességig kinyomozhatónak ő sem tartja. Alig mondott valaki az emberi bizalomra nézve elcsüggesztőbb s Istent az emberi gondolatokon felül emelőbb szavakat, mint Jézus, midőn így szól: „az Atyát is senki sem ismeri, hanem csak a Fiú,“ de hozzá teszi, „és a kinek a Fiú meg akarja jelenteni.“ (Máté 11. 27.) És mégis Jézus azt igéri, hogy az ő Atyja eljön és lakozik vele a legalázatosabb tanítvány szívében! Ő mondja: „az Isten lélek; és a kik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják,“ de hozzá adja: „ha engemet megismertetek volna, megismertétek volna az én Atyámat is; és mostantól fogva ismeritek őt, és láttátok őt — — mimódon mondod azért te: Mutasd meg nekünk az Atyát?“ — Jézus soha sem talál nehézséget Istennek gyakorlatilag megismerésében. Ő fölteszi, hogy gyermekek is megismerik, és hogy az angyalok és lelkek az ő Atyjának arcát szüntelen szemlélik. A felfogást, hogy Isten egy végtelen, megmérhetetlen, mindenható láthatatlan lélek, Jézus minden nehézség nélkül meg tudja egyeztetni azzal a gondolattal, hogy ő Atya, barát, társ, s a személyes szeretet, imádás és ismeret tárgya. És e tekintetben ő csak nyomdokain járt, és pedig szilárdabb és biztosabb lépésekkel, a héber prófétáknak, kik e szavaknak: „felhő és homályosság vagyon ő körülte,“ rögtön utána teszik: „igazság és ítélet az ő trónjának erőssége.“ — Jób midőn így szól: „ime, napkelet felé megyek és nincsen ott; ha pedig napnyugot felé, nem vehetem észre őt. Mikor éjszak felé működik, nem láthatom; elrejtí önmagát délen“ — egyszersmind azt is mondja: „ismerkedjünk meg Istennel, és legyünk békében.“ Pál apostol e szavakhoz: „hogy az Istent (az emberek) keres-

sék, ha őt valamiképen kitapogathatnák és megtalálhatnák“ hozzá teszi ezeket is: „jóllehet nincsen messze mi közülünk senkitől sem.“

Tény tehát az, hogy az egész bibliai tanítás ama föltevésen alapszik, hogy Isten mind megismerhető, mind megismerhetetlen; a legmegismerhetőbb a lények között, de egyszersmind legkevésbé alkalmas arra, hogy megismertessék a tökéletességig. Abból, a mit Istenben ismerünk, annak fontossága, valódisága és elegendősége ellen érvelni, a mit benne nem ismerünk — annyi mint azt mondani, hogy nem ismerjük az oczeánt, mert sem fölületét egyszerre áttekinteni sem mélységére hatolni, sem roppant terjedelmét belátni képesek nem vagyunk; vagy (azt mondani), hogy nem ismerjük a tért, mert határtalan és megmérhetetlen; vagy, hogy nem ismerjük lelkünket, mert sohasem láttuk; őseinket s a multnak nagy embereit, mert csak a hagyomány beszél felőlük.

Semmi sincs és semmi sem volt oly egyetemlegesen, oly sokáig, és legfontosabb jellemvonásaiban oly jól ismerve, mint épen az Isten! A képzelődés, babona és tudatlanság istenei mögött mindig ott volt és élt egy erőteljes fölfogás az alsóbb istenek eredetéről; mindig élt az eszme az istenek Istenéről, az urak Uráról, a teremtés véghetetlen forrásáról! Az ő mindenütt jelenvalóságát, mindenhatóságát, változhatlanságát, láthatatlanságát, az ő szentségét és igazságosságát minden korban, minden nyelven és minden égalj alatt elismerték, imádták és dicsőítették! Soha és sehol sem hagyta magát tanubizonyság nélkül! Négyszáz évvel Krisztus előtt Cleanthes egy hymnust irt a Mindenható Isten dicsőítésére, melyet Pál apostol a Mars halmán tartott beszédében idéz, és a mely valóban méltó is az ő ihletett ajkaira. A pogány világnak minden nagy költői átéltek a szellemi belátás és felmagasztaltság ama megszentelt pillanatait, midőn Isten, kit Jézus imádott, kinyilatkoztatta magát, mint a tisztelet, a bizalom és imádás egyedüli igaz tárgya, szivükben, megismertette lelkükben. Isten, az ő valódiságában, az ő felséges szentségében, igazságosságában, szeretetében és kegyelmességében, egy oly lény, kit az emberi lélek, mihelyt az önismeretnek bizonyos fokára eljutott, már

saját természeténél fogva azonnal megérez, keres, és bensőleg megismer. Mózes nem teremtette az Istenről való ismeretet a zsidók között. Ő Istennek ama kezdetleges és változhatlan kijelentésére hivatkozott és támaszkodott, a mely az emberi lélekben és Isten műveiben nyilvánul, s aztán meghatározta és jellemezte Istent bizonyos helyhez és időhöz kötött meghatározások által, melyek hasznosok és sikeresek voltak akkor, de a melyeket a prófétáknak az érettebb korban el kellett hagyniok, hogy Istennek az emberi lélekben nyilatkozó eredeti és folytonos kijelentésére visszatérhessenek. Mózes, hogy a választott népet a hamis istenek uralmától megszabadítsa, Jehovát úgy tüntette fel, mint a nép különös királyát, nagy részben nemzeti és helyi eszméket, fogalmakat csatolva hozzá; de ép az egyetemes Egyetlenegynek ezen szűk körbe szorítása miatt nagyon vigyázott, nehogy a nép félrevezettessék, s erősen hivatkozott az Isten szellemiségére. „Oltalmazzatok annak okáért szorgalmasan a ti lelkeiteket; mert semmi *hasonlóságot* nem láttatok a napon, melyen szólott nektek az Ur tüznek közepéből a Hóreb hegyén; hogy meg ne fertőztessétek magatokat, csinálván magatoknak valami faragott képet, vagy valami bálványok ábrázatát.“ (V. Móz. 4. 15.) Mózes félt, hogy a nép visszaesik a testi természet ama kísértetébe, mely minden történelem tanúsága szerint, a láthatatlan Istenről látható képeket állít föl, s bálványokat rak ama szent ürességbe, melyben Istennek láthatatlan lelke az ember láthatatlan lelkének imádására vár; mert ő nem a testeknek valamely hasonmás előtti földre borulását, hanem a lelkeknek a minden lelkek Atyja előtti imádkozását, tiszteletét és fölemelkedését várja és ohajtja.

* * *

És most vizsgáljuk csak meg, mily kevés igazuk van a modern bölcsészeknek és theologusoknak — kik Istent ismeretlennek és megismerhetetlennek hirdetik, — midőn Isten jelenlétének és lényének határtalanságáról és megközelíthetlenségéről panaszkodnak. Kérdezzük ugyanis, hogy valjon, ellenkező benyomásaink daczára is, mi van az Isten *szellemiségében* (lelki-voltában) olyan, a mi *elrejt* őt? Valjon nem ép a bálvány, valjon nem a kép, valjon nem Istennek testies,

érinthető és behatároló ábrázolása-e az, a mi *valóban* elrejti őt? Avagy vehetünk-e látható testet vagy alakot lelkünkbe? Hordozhatunk-e magunkkal egy templomot vagy egy sátozt mindenütt, s bírhatjuk-e azt magányunkban, alvó-szobánkban, nyilvános istentiszteleteinken, Jeruzsálemben és „ezen a hegyen“? Mit adott és ad Isten a világnak, mit minden emberi szívnek, hogy magával hordja mindenütt és minden időben — hacsak nem ép az ő szellemiségét? Valjon az ő mindenütt jelenvalósága, mindenhatósága, és az ő különös gondviselése, mely számon tartja fejünk hajszálait s az ég madarait, gyakorlatilag nem csak úgy és akkor lehető és felfogható-e, ha fölteszszük és elfogadjuk, hogy ő szellem, lélek? Határoljátok, zárjátok be őt valamely templomba, képbe vagy oltárba, valamely angyalba vagy élő lénybe — legyen bár ez az ő szent Fia: — e bebörtönözés által azonnal száműztétek őt határtalan világokból s milliók lelkéből. A hajnalcsillag ép úgy vállalkozhatnék a nap teendőinek végzésére, mint valamely személy, vagy kép, vagy korlátolt felfogás ama végtelen szellem helyének betöltésére! Vagy tán, mert Isten lélek, s a kik őt imádják, szükség hogy lélekben és igazságban imádják — ezért nem találhatjuk s ismerhetjük meg őt? De hát mik vagyunk *mi* egyebek, mint lelkek? Mit tud bárki is közülünk a látható dolgok felől olyat, a mit mélység, bámulatosság, egyszerűség és megismerhetőség tekintetében összehasonlíthatna azzal, a mit tudunk a láthatatlan dolgokról, milyenek: gondolataink, érzelmeink, ohajtásaink, reményeink, akaratunk és szenvedélyeink? Láttuk-e valaha ezeket? vagy láttunk-e testi szemekkel bármit is, a miről oly bizonyosak lennénk s a mit oly jól ismernénk, mint ezeket? — Az Isten lélek, és mi megismerjük őt a mi lelkünkkel, és pedig csak azért, mert magunk is lelkek vagyunk! Ha nem volnánk az ő „sarjadéka,“ az ő lelki gyermekei: akkor egyáltalában nem ismerhetnők meg őt. De mert lelki lények vagyunk, ezért ismerjük őt oly jól, oly mélyen és alaposan, daczára mindannak, a mi ismeretlennek s csak jövőben megismerendőnek marad fenn az ő végtelenségében.

Vagy tán Isten szentsége az, mit meg nem ismerhetünk, mivelhogy gyalgó és bűnös teremtmények vagyunk? — De

hát mi adja tudtunkra, hogy gyarló és bűnös teremtmények vagyunk, hacsak nem ép az Isten szentségének tudata? Meghajolna-e az ember félelemmel és tisztelettel saját lelkiismerete előtt, ha a lelkiismeret csupán helyi s személyes tulajdona volna? Mi az, a mit a lelkiismeret mond, midőn tiszteletet parancsoló suttogásával figyelmeztet és megaláz — „a te Istened, amaz örök szentség, a kit én képviselek, beszél hozzád oly hangon és tekintélylyel, melyről tudod, hogy isteni és örök! Az (a lelkiismeret) nem beszél kölcsönzött, idegen vagy kétséges hangokon! Tekintélye ősibb, mint a nap, mint a kijelentések tudósításai vagy a történelem hagyományai; beszéde tisztább, mint a nappal világossága vagy vizek sokaságának zajongása; nincs szüksége tanubizonyságokra vagy hitelesítésekre; az emberhez, mint gyermekhez, szól az édes atya tekintélyével; mint alattvalóhoz, egy királynak isteni jogával; s biztos, független és megtörhetetlen viszonyt állít föl az ember és az ihlető között.“

Ez az Isten, és Isten szentsége! és valahol a lelkiismeret él és beszél (hol ne beszélne?): mindenütt a legteljesebb bizonyosságot, a leghatározottabb tény, a legjobban ismert és legáltalánosabban elfogadott dolgot hirdeti, t. i. szentségét annak, a ki az ő erkölcsi törvényét természetünk benső oltárára írta akkor, midőn az embert az ő erkölcsi képére teremtette! Merészeli-e valaki, a ki lelkének ezen meghódolást parancsoló s a bűnös szívet megrendítő uralkodóját valaha látta és érezte, — merészeli-e mondani, hogy ő nem hiszi, nem ismeri, s nem tudja megtalálni Istent!?

Vagy tán, Isten művei, melyek az alapigék szerint őt hirdetik, ugy ismertetik őt csak mint a törvény és a távoli személyten érdeklődés Istenét, nem pedig mint egy közvetlen gondviselő, atyai uralkodót? — Tagadhatatlanul vannak az ő műveiről, a megbonthatatlan rendről, külső személytelen működéseiről és útjairól oly kijelentések, események, melyek megfagyasztják a lélek forró vágyait s a remegő és védelmet kereső egyént, ki különleges tekintetbe-vételért esedezik, ama közös sorsnak vetik alá, mely nem tud az egyénnek személyes fontosságáról s megtagadja tőle azt a kizárólagos helyet, me-

lyet ő a mennyei Atya védő szárnyai alatt elfoglalni vágyott. Igaz; de valjon Isten műveinek eme kijelentései s a dolgok, melyeket fájdalmasan hordozunk és a melyeket mint Isten tanításainak jeleit és eszközeit saját meggondolásunk s bátorságunk arányában végül is elfogadni tartozunk — nem épen azt bizonyítják-e, hogy Isten olyan, a minőnek lennie kell, és a minőnek őt, nemesen és elfogulatlanul gondolkozva, mi is lenni ohajtjuk? — E kijelentések ugyanis arra indítanak, hogy adjuk fel az Istenről alkotott kedvencz, de részrehajló felfogásainkat; ezek helyett fogadjuk el a láthatatlan dolgoknak és az Isten jelleméhez tartozó tulajdonoknak ama valódi kijelentéseit, melyek az ő magasztos tartózkodásában, az ő tiszteletteljes távolában és magaslatában, az ő egyenességében és részrehajlatlanságában nyilatkoznak. Ez úton meggyőződünk arról, hogy amaz elpuhult asszonyias és gyermekies felfogások, melyeket az elkényesedett, önző emberek keresztényieseknek képzelnek, valójában nem egyebek, mint az egyoldalú kedvezésnek, a részrehajlásnak, az emberi gyengeségekkel való kiegyezésnek, és az önszeretetnek megvesztegető, lealázó eszméi, melyek Isten valódi jellemével össze nem férnek, sőt attól távol állanak. — Isten a mi Atyánk, de a mi Atyánk Isten! Isten a jelenvaló, egyetemes és különös gondviselés, ki nélkül a bolygó csillag nem követheti pályáját, és a verebecske földre nem eshetik; ámde ő — művei azt mondják — nem az az asszonyias anya, a ki elnéző gyengesége által elrontja gyermekeit; Ő nem az a részrehajló atya, a ki egyik gyermekében több szeretetreméltóságot látva, annak kedvez a többiek rovására. Nem is olyan ő, mint egy tulságoosan szolgálatkész dajka, rohanva, hogy fölragadja s megcsókolja a gyermeket minden egyes alkalommal, a midőn elbotlott. Ő így szól, az ő művei által, „állj meg a lábadon!” Szól az ő nagy törvényeiben: olvasd rendeleteimet; azok nem csupán egyéniek és személyesek csak reád vonatkozólag, hanem minden gyermekeimet illetik; kibocsátom azokat az egész nagy családban egy szülői hangon, hogy a gyermekek megismerjék viszonyaikat egy közös törvényhez és egymáshoz, mint egy atyának gyermekei. Ő szól, én vagyok a tél ép úgy, mint a nyár; a jeges fagy ép úgy, mint a langyos meleg. Én vagyok a törvény ép úgy, mint a szeretet; én vagyok a

méltóság ép úgy, mint a kegyes leereszkedés. Én vagyok az, kit félni kell ép úgy, mint kit szeretni kell. Hallgathatok ép úgy, mint beszélhetek; de bizzatok bennem, midőn elvonulva vagyok — ép úgy, mint midőn kitárom szívemet. — Vannak hófuvatagok és viharok, vulkánok és villámok, mérgek és kigyók, felhők és sötétség, halál és bánat; vannak iszonyu közös megpróbáltatások és szenvedések egymásért, s ezek mellett ezer dolgok, melyek mutatják és bizonyítják, hogy a természet — Istennek másik neve — nem akarja gyermekeit sem elkényeztetni, sem rózsa-ágyakon ringatva nevelni, sem selyemfonalon vezetni, sem legyezgetni őket az őök személyes fontosságuk s nevezetességük felől alkotott gondolatokkal, képzelődéssel. — Mit mondanak tehát e kijelentések az Isten jellemének és kormányzásának valódi méltóságáról, az ő teremtésének igaz dicsőségéről, s az emberi léleknek ama nemes valódi viszonyáról, mely azt annak eredeti forrásához csatolja? — Egy nagy emberi uralkodónak törvényhozása, törvényeinek részrehajlatlansága — ha az az egyének helyi és személyes érdekeire nyomást gyakorol is — valjon azt bizonyítja-e hogy az uralkodó nem *személy*, s nem szükségképen atyja népének? Vagy még tovább menve, egy iskolának fegyelmi rendszere s szigorú eljárásai valjon csak arra valók-e, hogy bizalmatlanságot keltsenek vezetőjének szeretete s benső lényeges gyöngédsége iránt? Bizonyára nem. Mondhatjuk-e hát, hogy nincs isteni szeretet, nincs gyöngédség, nincs személyes közeledhetés, nincs a magános szükségekre és bánatokra alkalmas gyógyszer, nincs isteni közelség a természetben? Ki az, a ki tanulmányozta a madarakat fészkeikben, vagy a hangyákat lakásaikban, vagy a virágokat bimbóikban és teljes szépségükben, — ki az, a ki érezte, hogy az ő örömeivel és bánatával a nagy természet rokonszenvez, a ki néma csendben szemlélte a dicső és hallgatag csillagokat, a tavasz pompáját, a nyárnak teljes szépségét, — ki az, a ki az emberi szeretet szemeibe tekintett, s elmélyedve figyelte Isten teremtményeinek útait, a gyermeket az édes anya karján, vagy épen a vidáman ugrádozó báránykát, a madarak dalát, a szellők halk susogását, — szóval ki az, a ki a természet által szeretve, átölelve s felmagasztosítva, mégis mondani merészelné, hogy Istennek láthatatlan dolgai nem világosan láthatók, vagy hogy

a világ teremtéséből az ő örök hatalma és istensége föl nem ismerhető?!

Elég prótán dolgot hallottunk már Istennek megismerhetlenségéről és távollétéről! Elég régóta már, hogy a természetet megfosztottuk szentségétől, isteni teremtőjétől és lakójától ama téves gondolat miatt, hogy ezáltal a kijelentést dicsőítjük és gazdagítjuk. Vigyázzunk, nehogy az Isten igazságát hazugsággá változtassuk; nehogy a teremtményt inkább tiszteljük és szolgáljuk, mint a teremtőt, a ki áldott örökkön örökké.

Adjunk halát Istennek, mint keresztények, ama kijelentésért, mely által Krisztus a természetet oly világosan és érthetően magyarázta, s Istent az ő műveiben és útjaiban mind nyilvánvalóbbá és felfoghatóbbá tette, megalapítván ugyanakkor az ő atyaságát, s kielégítvén az ő atyai személyes gondozása iránti vágyainkat. Mert ha valamely kijelentés ellene mondana ama tudatunknak, hogy Isten a természetben jelen van s működik: e kijelentés nem lenne hihető és elfogadható. Ezt Krisztus sem tette. Ő megállott a természet ölen s hivatkozott annak bizonyágtételeire. Nézzétek a mezők liliomait! — Pál a feltámadás észszerű voltának védelmezésében a magra hivatkozik. Jézus sohasem engedte, hogy tanítványai szeretetüket és céljaikat csupán őbenne összpontosítsák. Ő az út volt, nem pedig a cél; a világosság, nem pedig a tárgy, melyet e világosság segítségével keresnünk kell. Ő magához vonta az embereket azért, hogy Istenhez, az Atyához irányozza és vezesse őket. Legyen áldott az ő útmutatása és ihletése! De ne próbáljuk őt az Atya helyére tenni s ez által a saját szép, és dicsőséggel szerzett trónjától megfosztani! Mert jaj nekünk, ha az ő követőinek tulzó követelései s bálványozóinak amaz iránytörekvése, hogy a vallások alapelve — Istennek egyedül imádása — elfelejtve legyen, arra indítják a gondolkozó embereket, hogy elfeledjék sőt becsméreljék az evangeliumot, a melyet ő a világnak hozott!

Az Isten, kit Jézus ismert, szeretett és imádott, határozott és eléggé megismerhető a tanítványok által. Dávid ismerte, imádta és szerette őt. Patriarchák és próféták, szentek és böl-

csek mind úgy találták, hogy ő nincs nagyon messze senkitől. Tudták, hogy Isten lélek, s nem is kívánták az ő testi és személyes megjelenését avégre, hogy tiszteletüket s ismeretüket felvilágosítsa. A kik azt vélik, hogy a Krisztus azért jött, hogy nekünk új Istent, vagy egy kevésbé lelki Istent adjon, vagy hogy az Isten és ember közötti közlekedésnek valamely lényeges nehézségét elmozdítsa: azok egészen félre értik s lealázzák az ő küldetését. Jézus az ő jelleme és lelki életszabályai által valóban végtelenül terjesztette s tisztította az Isten atyasága felőli ismeretet; s dicső és átható világosságban tüntette fel az isteni jellemet. De mennyire vérezhetik szive, midőn látja, hogy az emberek a láthatatlan Teremtő helyett egy hozzá (Jézushoz) hasonló teremtményt fogadnak el és imádnak! Mennyire ohajtaná közbelépni s a lelkek millióit e téves bálványozásból az igaz útra vezetni! De hála Istennek, a közbelépésre nincs szükség. Egy magasztos érzet, egy benső ösztön megóvja és visszatartja az emberiséget attól, hogy a régi nyomon tovább is haladva, az ember hasonlóságára magának Istenről képeket alkosson! A kereszténységen kívül levő népek már visszautasítják a ker. vallást, s nem hajlandók elfogadni mindaddig, míg az egyház az eredeti, tiszta egy isten hívésre vissza nem tér. Nekiek a háromság ép úgy nem kell mint bármely polytheismus, több isten hívés. Tudomány és bölcsészet ellene mondanak s oda hagyják az egyházat, hogy egy teremtménynek ily hihetetlen imádásától megszabaduljanak. Az istenített Jézusnak hamis tana, kinek kizárólagos imádása a ker. egyház nagy részében oly magas fokra jutott, elébb-utóbb meg kell hogy szűnjék szüz Mária imádásával együtt. S csak a midőn Istennek szellemisége s az Atyának osztatlan fenhatósága helyre állítva és azon a ponton lesz, a hová a természet, az ész, a kijelentés, a tudomány, a bölcsészet, a patriarchák, az apostolok és maga a Jézus helyezték: csak akkor fog a Jézus valódi vallása igazán megalapulni, csak akkor fogja ő a mi tiszteletünkben, szeretetünkben és szolgálatunkban az ő valódi és méltán kiérdemelt helyét elfoglalni.

Épen azért ragaszkodjunk mi szívvvel és lélekkel a mi unitárius hitünk nemes és dicső egyszerűségéhez! E hit által vezetve, keressük az Istent a nagy természetben, annak bá-

mulandó szépségében, megragadó összhangjában, változhatatlan törvényeiben. Keressük őt, s megtaláljuk, „mert az ő láthatatlan tulajdonai a teremtményekből észlelés útján meglátatnak.“ — Keressük őt mindenek felett önmagunkban, a józan ész intelmeiben, a lélek tiszta vágyaiban, ohajaiban és áhíthatában, a kedély reményeiben és bizalmában s a lelkiismeret sugallataiban! keressük, és megtalálva bizonyítsuk be, hogy az Isten lélek lévén, mi őt lélekben és igazságban imádjuk, s az Isten igazságát hazugsággá változtatni, a Teremtő helyett a teremtményt imádni hajlandók nem vagyunk; de hiszszük, hogy eljön az idő, sőt már itt vagyunk, midőn az emberek átértik és átérezik, hogy nincs más imádandó, csak Atya, az egyetlen egy Isten, ki mindörökké áldandó. Amen.

